

ביאורים

למדנו אתמול שאדם שנותן לפחד להשתלט עליו ולשתק את כוחותיו נקרא חוטא.

מנגד, הגמרא בתענית [כ"ב] אומרת "לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושי לי נס" רואים מכאן שהאדם כן צריך לחשוש ולהיזהר. נמצא, שיש מצבים שבהם ראוי לאדם לפחד, ובמקרים אלו הפחד לא נובע מחטא. אם-כן, מתי הפחד הוא שלילי ומתי הוא חיובי ונצרך?

ישנם שני סוגי פחדים: "פחד סתמי" ו"פחד אמיתי". הרמח"ל מלמד אותנו כלל: "היכא דשכיח הזיקא שאני" - במקום בו ההיזק מצוי, שם ראוי ונכון לפחד. אדם שקופץ לכביש סואן, או נכנס למקומות סכנה כדי "לאתגר את עצמו" אינו נקרא אמיץ אלא שוטה. הסתכנות זו נובעת מחיסרון בהבנת ערך החיים, ולכן הוא דומה ל"הולל". ההולל אינו מבין את ערך החיים, לכן הוא מבזבז את זמנו על מסיבות ומעשי שחוק והבל.

אך במקום שאין חשש סביר להיזק, האדם צריך להילחם בפחד ולא לאפשר לפחד להשתלט עליו ולמנוע ממנו לעשות דברים. בכביש יש תאוונות, ואנשים נפצעים ונהרגים בו. זה באמת מקום מסוכן, אך המסקנה האישית המתבקשת, אינה צריכה להיות הימנעות מוחלטת מנסיעה בכבישים, שכן כך אדם מאבד את הקשר עם העולם. המסקנה האמיתית היא לצאת לדרכים אך בזהירות.

"הפחד הסתמי" אינו נובע מרצון עליון לשמר את הגוף, אלא נובע מתוך עצלות. אדם לא אוהב להרגיש בטלן, לכן הוא משכנע את עצמו שהוא נמנע מעשייה ממניעים של פחד ושמירת הנפש.

בפרקי "הזהירות" למדנו כיצד להישמר מעשיית המעשים הרעים. המשכנו לפרקי "הזריזות" ללמוד כיצד לחזק את עשיית הטוב. כעת אנו מוכנים לעבור לדרגה הבאה - מידת "הנקיות". על כך נלמד בפרקים הבאים.

הרחבות

• מדרגה שמינית בעצלות

שְׁבַעַה דְּבָרִים אָמַר שְׁלֹמֹה בְּעֵצֶל. הרמח"ל מסביר שהעצלות גורמת ליראה של שטות. המהר"ל מבאר על פי המדרש שישנה עוד עצלות מעבר לשבע המדרגות המנויות כאן, והיא העצלות מלבטא בפה את דברי התורה: "וביאור מה שאמר שלמה שבעה עצלים רוצה לומר כי אין כל בני אדם שוים אל החכמה. כי יש לך אדם שנפשו מוטבע בגוף (בעל תכונות מגושמות) אשר ממנו העצלה וכבד עליו לקבל השכלי (להבין את החכמה) עד שהם ז' עצלנים, ושלמה דיבר מכל החכמות ובזה אין לך כי אם ז' עצלנים. אבל התורה שהיא שכל נבדל מן הגוף (רוחנית) לגמרי יש לה עוד עצל שמיני. וענין העצל הזה שכל זמן שלא יצאתה התורה לפעל מן הפה יש כאן מעכב הוא הגוף העצל לקנותה. ולכך זכר משה רבינו עצל שמיני כנגד התורה" [נתיבות עולם, נתיב הזריזות א]. התורה רוחנית ואילו האדם גשמי, נידוג זה חוסם את האדם מלהתחבר לתורה בקלות, אך אם יתגבר על עצלות זו יראה "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיו ובלבבך לעשותו" [דברים ל, יד].

והַפְּלֵל לְהַבְחִין בֵּין שְׁתֵּי הִירָאוֹת הוּא מֵה שְׁחַלְקוּ חֲכָמֵינוּ זְכוּרֵם לְבַרְכָּה בְּאִמְרָם (פסחים) ההבחנה בין ח"ע"א, "היכא דשכיח הזיקא שאני", פי מקום שההזק מצוי ונדע, יש לשמר, אך מקום שאין ההזק נודע, אין לירא. ועל כיוצא בזה נאמר (עין חולין מה ע"ב וברש"י ד"ה סמפונא), "רעונתא דלא חזינו לא מחזקינן", ואין לו לחכם אלא מה שעיניו ראות,

הוא עצמו ענין הפסוק שהבאנו למעלה, "ערום ראה רעה ונסתר", הא אינו מדבר אלא בנסתר מן הרעה אשר רואה, לא מפיה שיוכל להיות שיהיה אפשרי שיבוא, והוא ממש ענין הפסוק שהזכרתי למעלה (משלי כו, יא), "אמר עצל שחל בדדרך" וגו'. והכמים זכרונם לברכה פשוטו הענין כמין חמור, להראות עד היכן מגעת יראת ההבל להפריש האדם מן המעשה הטוב. אמרו (ילקוט שמעוני משלי תתקסא, ע"פ דברים רבה ת, ט), "שבועה דברים אמר שלמה בעצלי, כיצד, אמרו לעצל, הרי רבך בעיר לך ולמוד תורה ממונו, והוא משיב אותם, מתירא אני מן הארי שבדרך, רבך בתוך המדינה, אומר להם, מתירא אני שלא יהיה ארי בין הרחבות, אומרים לו, הרי הוא בתוך ביתך, אומר להם, אם אני הולך אצלו אני מוצא הפתח נעולה" וכי, עין שם. הא למדת שאין היראה שגורמת שיתעצל, אלא עצלה שגורמת לו שיתירא.

וכל הדברים האלה, הנסיון היומי יעיד עליהם, מפיה שפכר פשוטו הוא ורגיל ברב המון בני האדם אשר זה דרכם כסל למו, ומשפיל על דבר ימצא אמת לאמתו ודעת לנבון נקל. וכבר נתבאר ענין הזריזות באור שאחשב היותו מספיק להערת הלב, והחכם יחפם עוד יוסיף לקח.

והנף רואה כי ראוי לזריזות להיות בהדרגה אחר הזהירות, כי על הרב לא יהיה האדם זריז אם לא יהיה זהיר בתחלה, כי מי שלא ישים לבו לזהיר במעשיו ולהתבונן בעבודתו ומשפטיה, שאז היא מדת הזהירות, כמו שכתבתי, קשה שילבש אהבה וחמדה אליה ויזדרז בתשוקה לפני בוראו, כי הנה הוא עודנו טובע בתאוות הגופניות ורץ מרוצת הרגלו המרחיקו מכל זה. אמנם אחר שפכר פקח עיניו לראות מעשיו ולזהר בהם, וחשב חשבון המצוות והעברות כאשר זכרנו, נקל הוא לו שיסור מן הרע וישתוקק אל הטוב ויזדרז בו. וזה פשוט.

הזריזות אחר הזהירות - בדוקא

היכא דשכיח הזיקא שאני - מקום שמצוי היזק - דינו שונה, ומחויבים להיזהר בו. רעונתא דלא חזינו לא מחזקינן - חשש שלא ראינו (שאינו מצוי) - אין לחוש לו. כמין חמור - פירוש נאה. זה דרכם כסל למו - הולכים בדרך הכסילות. נקל - בקלות.